

גבולות ארץ ישראל השלימה להלכה/ידידיה אביחי

הקדמה

סוגיה זו של גבולות ארץ ישראל אינה כתבנית רוב ככל הסוגיות הנידונות בש"ס ובפוסקים, שכן רבותינו הראשונים לא דנו בנושא זה אלא מעט מזער, וזאת כיון שלא היתה לסוגיה זו השלכה מציאותית בעודנו מפוזרים בארבע קצוות הארץ. והנה, ברוך הוא וברוך שמו זכינו בחסדי שמים מרובים לחזור לארצנו הקדושה, וסוגיה זו קיבלה משמעות מעשית, וכיון שכך התפתחו מספר שיטות להגדרת גבולות הארץ, היינו: מהו גבול עולי מצרים? מהו גבול עולי בבל? באיזה מקום ישנו חיוב תר"מ, שביעית, חלה? ועוד. במאמרינו זה לא נוכל לעסוק בכל הסוגיות, אלא נתמקד בגבולות המופיעים בתורה דהיינו גבולות עולי מצרים. חשוב לציין שבנושא זה עיקר המקורות וביסוס הדברים הוא מהתנ"ך, שכן דרכו בעיקר אפשר להבין לאיפה הגיעו אבותינו יוצאי מצרים, מה כבשו, מה חסר מן הכיבוש ועוד¹.

הנפק"מ המרכזית בדיון זה היא כמובן בענייני מצוות התלויות בארץ. המשנה אומרת (שביעית ו, א): "שלוש ארצות לשביעית: כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב – לא נאכל ולא נעבד. וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה – נאכל אבל לא נעבד. מן הנהר ומאמנה ולפנים – נאכל ונעבד", והיינו שבגבול עולי מצרים אסור לעבוד בשביעית, וכ"פ הרמב"ם (הל' שמ"י פ"ד הכ"ו), וא"כ צריך לדון מהו הגבול הנ"ל.

---

* המאמר מבוסס בעיקרו על מאמרו של הרב שמואל אריאל בקובץ "אסיף" ח"ג, שמבוסס על ספרו של אביו הרב ישראל אריאל שליט"א "אוצר ארץ ישראל" (ו' כרכים). שם המאמר מורחב ומקיף יותר, והרוצה יעיין שם עוד.

¹ חשוב לציין שבכל דבר שנכתוב "גבולות ההבטחה" "גבולות מסעי" וכיו"ב, ההתייחסות היא רק לגבולות מצד צפון ודרום. במאמר זה לא התייחסנו לצד המזרחי של הארץ.

א. הצגת הסתירה

לכאורה ישנו הבדל בין שתי המערכות של גבולות הארץ המופיעים בתורה בברית בין הבתרים הובטחה ארץ ישראל לאברהם אבינו, וההבטחה כללה את השטח שמנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, וז"ל הפסוק (בראשית טו, יח-כא): "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים² עד הנהר הגדול נהר פרת: את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני: ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים: ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי". כיו"ב הובטח לעמ"י עוד בהיותו בארץ מצרים, שיקבלו שטח מנהר פרת עד ים סוף, כמו שכתוב (שמות כג, לא): "ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים, וממדבר עד הנהר כי אתן בידכם את ישיבי הארץ וגרשתמו מפניך". וכיוצא בדברים אלו הובטח לעמ"י עוד כמה פעמים (לדוגמה: דברים א, ז-ח; יא, כב-כה ועוד, חלקם יובאו לקמן). בפסוקים אלו אנו מוצאים חמשה גבולות: ים סוף³, ים פלישתים, נהר מצרים, נהר פרת והמדבר⁴.

ואולם מנגד, בפרשת מסעי כאשר הקב"ה אומר לעמ"י איזו ארץ הם אמורים לרשת ולנחול, הגבולות המופיעים שונים לכאורה – כפי ראות עיני המעיין שם (במדבר לד, א-טו), ובגבולות אלו לא הוזכרו אף אחד מן הגבולות המתוארים בהבטחות (ואף במקום נהר מצרים מצויין משום מה נחל מצרים⁵).

---

² נראה ש"נהר מצרים" זהו הנילוס, שכן זהו הנהר הידוע והמפורסם במצרים.

³ ים סוף בפשטות כוונתו גם לזרוע המזרחית וגם לזרוע המערבית. הפסוקים בתנ"ך מציינים את שניהם כ"ים סוף", ומסתבר שהגבול יעבור בין שני קצוות הים – עד לים התיכון (או שאף במדבר שבין שתי הרצועות). לגבי הזרוע המזרחית כתוב (במדבר כא, ד): "ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום", וכן (מלכים א' ט, כו): "ואני עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אלות על שפת ים סוף בארץ אדום". לגבי הזרוע המערבית, נראה ברור ששם עמ"י עברו את הים, ואכמ"ל, וכן נאמר בעניין מכת ארבה (שמות י, ט): "ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים".

⁴ בפשטות הוא המדבר שנמצא בדרום ארץ ישראל.

⁵ וכידוע ישנו הבדל בין נחל לבין נהר. שכן "נהר" משמעותו היא שהוא זורם תמיד בלי הפסק, כמו: "נהר פרת"; "אמנה ופרפר נהרות דמשק" (מ"ב ה, יב). ואולם "נחל" משמעותו היא

קיני קניזי וקדמוני

כאשר הקב"ה מבטיח לאברהם אבינו את הארץ, הוא מבטיח ארץ של עשרה עממים, כלשון הפסוק (בראשית טו, יח-כא): "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת: את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים: ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי". לעומת זאת, מה שהובטח לעמ"י הוא ארץ של שבעה עממים כפי שכתוב (דברים ז, א): "כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי **שבעה גוים רבים ועצומים ממך**". וא"כ, אכן מבואר בתורה במפורש שהגבול שנקבל יהיה קטן יותר מן ההבטחה לאבות, וכך אומרת התורה בדין ערי מקלט (דברים יט א-ב, ח-ט): "כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נתן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם: שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה' אלהיך נתן לך לרשתה... ואם **ירחיב** ה' אלהיך את גבלך **כאשר נשבע לאבתך** ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתך... ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה", וכ"פ הרמב"ם להדיא (הלכות רוצח ושמירת נפש פ"ח ה"ד): "**בימי המלך המשיח** מוסיפין שלש אחרות על אלו השש שנאמר: ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה", א"כ מבואר להדיא בפסוקים שישנם שלשה עמים שאין אנו עתידים לכבוש בכניסתנו לארץ, אלא רק מאוחר יותר, אולם צריך לברר היכן הצטמצמו.

והנה איתא בירושלמי לעניין שלשת עמים אלו (שביעית פ"ו ה"א): "אמר רבי חלבו שמעון בר בא בשם ר' יוחנן: אבותיך ירשו ארץ של שבעת עממין, ואתם **עתידין** לירש של עשר עממים. תלתי חורנייתא אילן אינון: את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני. ר' יהודה אומר: ערבייא שלמייא נבטייא. רבי שמעון אומר: אסיא ואספמיא ודמשק. ראב"י אומר: אסייא וקרתיגנא ותורקי. רבי אומר: אדום

שהוא לא זורם תמיד, וכמו שמצינו בכמה פסוקים: "ויחפרו עבדי יצחק בנחל" (בראשית כו, ז).
וכן "נחל איתן" מתרגם האונקלוס "לחקל ביי"ר" – היינו שדה שומם.

ומואב וראשית בני עמון". והנה, לפי שיטת רבי (שכך נוקטים ר"ר, עיין בהערה), מוכחים הדברים שבעניין הגבול הצפוני והדרומי לא השתנו הגבולות, ובצדדים אלו הסיבה לשינוי בין גבולות ההבטחה לבין גבולות מסעי אינה קשורה לשלשת העממים שעדיין לא כבשנו, וא"כ צריכים אנו לברר מדוע בצפון ובדרום נראה שישנו הבדל בין גבולות ההבטחה לגבולות מסעי (ולאורך כל המאמר נדון אך ורק בגבולות אלו, ואין לערבב ביניהם לבין ה"קיני קניזי וקדמוני").

שתי גישות מרכזיות ליישוב הסתירה

ישנן שתי גישות מרכזיות לתרץ את הסתירה הנ"ל: גישה ראשונה (-שיטת המצמצמים) טוענת שאכן ישנו הבדל בין שתי מערכות הגבולות: גבול מסעי הינו הגבול האמיתי שאותו רצה הקב"ה שננחל בכניסתנו לארץ, והוא הגבול ההלכתי שבו נוהגות כל המצוות התלויות בארץ כשביעית, יובל, תר"מ ועוד. ואלא מהו הגבול שהובטח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים? זהו גבול הנחלה שנזכה לקבל לעתיד לבוא בביאת משיח צדקינו (מלבד גבול ה"קיני קניזי וקדמוני"). ואולם עד אז גבול מסעי הוא הגבול. גישה זו מוזכרת בכפתור ופרח, וכמו שכתב (פרק יא):⁶ "כתוב בפרשת אלה מסעי זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה... הרי לך שהתורה הגבילה לנו מצרי הארץ כלה כדין הלוקח שדה או כרם, וזה המקום בתורה הוא עיקר תחומי הארץ... ואם בזולת זאת הפרשה נמצא זכרון לקצות הארץ הזאת, הוא לדבר ידוע כענין מה

---

⁶ עיין רש"י בראשית טו, וכן דברים ב, ה; ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן תרלז; פסקי ר"ד מסכת בבא בתרא (פרקים א - ה) דף נו עמוד א. וכנראה שטעמם הוא משום דבמס' ב"ב נקט לה בלשון חכמים שהלכה כמותם, וכן בירושלמי [שביעית פ"ו ה"א] נקט לה בלשון רבי, והלכה כרבי מחברו, וגם בגמ' דידן ק"ל ר' יהודה ור"ש ור"מ – הלכה כר' יהודה. ויש לציין, שאף לפי שאר הדעות המובאות בירושלמי, נראה שאין שלשת עממים אלו ממוקמים בצפון או בדרום של אר"י, עיין באורך במאמרו של הרב שמואל אריאל להסבר הדברים. ומלבד זאת, לא מסתבר שנחלקו התנאים עד היכן הוא גבול עולי מצרים, אלא מסתבר יותר שחלקו במקומות שבכל-מקרה אינם קשורים לגבולות אלו ונירשם לעת"ל.

⁷ אין זה בהכרח שיטתו, אלא הוא מביא את זה כ"יש אומרים". ובהמשך הפרק נראה שעיקר דעתו אינה כך. כאשר הוא עוסק בגבולות עולי מצרים הוא מזהה אותם עם גבולות מסעי, ומזכיר בהקשר זה את "עד שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת".

שכתוב לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד נהר הגדול נהר פרת. וכן כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה, מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת עד הים האחרון יהיה גבולכם. וי"א שזה לעתיד ויהיה התוספת מנהר פרת. וכן ויראהו ה' את כל הארץ מן הגלעד עד דן, וכיוצא בזה. הרי שנמצא בתורה גבולים יותר גדולים מגבולי אלה מסעי וגבולים קטנים מהם", ובשיטה זו נקטו רבים מן האחרונים ומחוקרי זמנינו⁸.

כנגד להם, יש המסבירים שאין הבדל בין שתי מערכות הגבולות, וגבול אחד הוא (-שיטת המרחיבים). ומה שציוני המקומות שונים לכאורה אין זו קושיה, כיון שכאשר הקב"ה מבטיח לאבותינו את הארץ הוא מתאר קווים כלליים מאיפה עד איפה הארץ תהיה. אמנם כאשר הקב"ה בא ומצווה את אבותינו איפה הם אמורים לכבוש ולנחול ולהתיישב, יש צורך להסביר במפורט יותר מהם הגבולות, ולכן הציונים המוזכרים אינם "נהר פרת" ו"נהר מצרים" – אלא שמות ספציפיים של מקומות, וכדלקמן.

היחס בין גבולות מסעי לבין הכיבוש בפועל

והנה, לכאו' צ"ע מהי הנפק"מ היכן הם גבולות מסעי, שכן, כמובא ברמב"ם (תרומות א, ב) על בסיס דברי הספרי (דברים פסקה נא, הובא לקמן), קדושת ארץ ישראל בגבולות עולי מצרים תלויה בכיבוש הארץ, וכוללת גם מקומות מחו"ל שנכבשו על ידינו, וא"כ, לפי דברים אלו לכאו' אין אנו אמורים לעסוק בשאלה מהם גבולותיה של ארץ ישראל בתורה, אלא עלינו לבדוק להיכן הגיעו עמ"י ע"י כיבוש בפועל, שכן גם אם עמ"י כבשו בחו"ל – הרי זה קדוש בקדושת עולי מצרים!

אולם נראה שיש לדברים נפק"מ גדולה, שכן כפי המבואר בדברי הרמב"ם והספרי (שם), אמנם יכולים אנו לכבוש אף את ארצות חו"ל ולקדשן בקדושת א"י, אך כל זה בתנאי שנכבוש ראשית את כל הארץ שמצויים אנו לכבשה. וכל עוד לא כבשנו את הארץ שאותה ציוונו הקב"ה – אין אנו יכולים לקדש את

⁸ לדוגמה: מלב"ם במדבר לד,ב; תבואות הארץ פרק א; אדמת קודש פרק א; חז"א שביעית סי' ג אות ל ועוד, וכך נוקט גם מו"ר שליט"א.

חו"ל. ומציין הספרי שמפני זה כיבושי דוד המלך לא הכלילו את סוריא בקדושת א"י. א"כ, מוכרחים אנו להבין מהם גבולות א"י שמצווים אנו לכובשה, וע"י כך נוכל לדעת האם סיימנו לכבוש אם לאו, וכך נוכל לדעת האם חלקים מסויימים שכבשנו (כגון בצפון או בדרום) נכללים בתוך א"י מיד עם כיבושם, או שמא רק אם נסיים את הכיבוש של שבעת העממים יתקדשו⁹.

ולפ"ז, נפק"מ גדולה ישנה בין שתי השיטות שהוצגו למעלה. שכן אם נוכיח שגם את הנגב עמ"י כבשו בבית ראשון, קדושת הנגב והערבה תהיה תלויה בשאלת הגבולות: לשיטת המצמצמים למרות שכבשנו את הנגב – הוא לא התקדש, ולשיטת המרחיבים, כיון שזה חלק מהארץ – גם הוא יתקדש ויחולו עליו דיני המצוות התלויות בארץ ברמת החיוב של עולי מצרים.

נפק"מ נוספת ישנה בדיון זה, שכן כידוע לדעת הרמב"ן ישנה מצווה חשובה ליישב את א"י (השגות על סה"מ, שכחת העשין, מצוה רביעית), ויישוב זה תלוי בכבישת המקומות שבהם מתיישבים הגויים, וביישוב שלנו במקומם. והנה, בדבר זה ישנה נפק"מ גדולה: עד היכן מצווים אנו ליישב את הארץ. אם ננקוט כשיטת המצמצמים, אזי כל מה שמצווה עלינו זה להתיישב רק בגבולות מסעי, ותו לא. ואולם, אם ננקוט כשיטת המרחיבים, הרי שאנו מצווים להתיישב בכל הארץ – "מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת".

---

⁹ ויש להעיר, שאין צורך בהתיישבות בפועל, אלא מספיק לכבוש את הגויים שיעלו לנו מיסים, וכפי שמבואר בירושלמי להדיא (דמאי פ"ב ה"א): "רבי התיר כפר צמח. רבי אימי בעי: ולא ממעלי מסין הן? סבר ר' אימי: ממעלי מסין כמי שנתכבשו". וכך נראה גם מדברי הספרי (דברים פיסקה נא), שכותב שהסיבה שכיבושי דוד לא הועילו לקדש את סוריא היא כיון שלא כבש עדיין את כל ארץ ישראל, ומשמע שזה שהם רק העלו מיסים ועמ"י לא התיישב שם בפועל – לא אמור לגרוע מהקדושה לחול. ועוד מקור המסייע לכך ישנו בגמ' בחולין (ז): "מתקיף לה יהודה בריה דר' שמעון בן פזי: ומי איכא למאן דאמר דבית שאן לאו מארץ ישראל היא? והכתיב: ולא הוריש מנשה את בית שאן ואת בנותיה ואת תענך ואת בנותיה", וכתב רש"י: "אלא הניחום למס עובד ויושבים ביניהם", ונראה שמה שרש"י בחר לציין את העניין שהניחום למס עובד הוא כדי לומר שאין צורך בהתיישבות בפועל – שהרי הם לא התיישבו שם, אלא יש צורך בהעלאת מיסים.

קושי בשיטת המצמצמים

והנה, לשיטת המצמצמים קשה לכאורה, שכן מצינו פסוקים רבים שמבטיחים לעמ"י שהם עתידים לרשת את הארץ עד נהר פרת – היינו גבולות ההבטחה לאברהם אבינו, וכלשון התורה בפרשת בין הבתרים (בראשית טו, יג, יח): "ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה". לאחר מכן כתוב "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת". וא"כ משמע מזה שהזרע שישתעבד במצרים – הצאצאים הישירים של אברהם אבינו – הם הם אלו שיינחלו את הארץ מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, ואלו הם באי הארץ במסעי! בנוסף לכך, ישנם עוד הרבה פסוקים המתייחסים לשבועה שהקב"ה נשבע לאבות, שזה גבול הארץ שיגיע לנו: "והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבوسی אשר נשבע לאבתך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה" (שמות יג, ה). "והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבתך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלות וטבת אשר לא בנית" (דברים ו, ז). "ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתינו" (דברים ו, כג). ואם הגבולות שהצטמצמו הם רק הקיני קניזי וקדמוני – כדלעיל – הרי שאנו אמורים לכבוש את כל שאר הארץ שה' הבטיח לתת לאבותינו.

וא"ת ש"גרם החטא", וכיון שעמ"י חטאו בחטא המרגלים הצטמצם להם שטח הארץ¹⁰, יש להשיב שגם בספר דברים – אחרי החטא – כתוב שעמ"י מעותדים לקבל בכניסתם לארץ את מה שה' נשבע לאבות, כמפורש (דברים יא, כד): "כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם!" וכן מפורש בספר יהושע (א, ד): "מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם"¹¹ וקשה לומר שה' מתכוון שבגלל שזה יהיה

¹⁰ כך הסבירו המלבי"ם (דברים ב, ד) ועוד.

¹¹ וכן חלק מן הפסוקים שהבאנו לעיל בעניין השבועה לאבות מדברים להדיא אחרי החטא.

בשלבם זה יהיה רק לימות המשיח, ולכאורה ברור שהייעוד זה לכבוש שטחים אלו ממש בכניסתנו לארץ, וגם אם אין הכוונה ממש בכניסה, ודאי שהכוונה לתקופה הקרובה, וכמו שכתוב "לתת לנו" (ועיין עוד בהערה¹²).

קושי בשיטת המרחיבים

ואולם, גם לשיטת המרחיבים קשה, שהרי גבול דרום המתואר בתורה מתחיל מים המלח, וכלשון התורה: "והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה והיה והיו תוצאתיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמנה: ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה", ואם מסבירים שמקומות אלו מיקומם הוא באזור ים סוף, אין להגדיר זאת בתור גבול דרומי, אלא בתור גבול מזרחי, שכן מים המלח עד לים סוף זהו צד מזרח – ולא דרום!

---

¹² ויש להעיר שהסברה של "גרם החטא" אינה פשוטה, שכן בשום מקום בתנ"ך לא מוזכר העניין של צמצום הגבולות, ואמנם ראינו לעיל שהצטמצמו הגבולות מעשרה עמים לשבעה עמים, אך אין זה בהכרח קשור לחטא, ובשום מקום שהקב"ה מוכיח את עמ"י על חטא המרגלים – לא הוזכר הצמצום כעונש על החטא. ובתחילת ספר דברים (א, ז-ח) מובאים הפסוקים שבהם משה רבינו פותח את ספר דברים ונואם לעמ"י את דבריו האחרונים: "פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת: ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם". ובהמשך הנאום של משה רבינו משה מספר על חטא המרגלים, כפי שכתוב כמה פסוקים אחרי כן בהמשך הפרק, ולאחר מכן מופיע העונש שעמ"י קיבלו: "וישמע ה' את קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר: אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבותיכם: זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען אשר מלא אחרי ה': גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם". הנה, לא רק שלא מוזכר כאן שום עניין של צמצום הגבולות, אלא אף מוזכר בתחילת הפרשה שהגבול הוא כמו הגבול שהקב"ה נשבע לאברהם ליצחק וליעקב. היינו שמוזכר בהתחלה את עניין הגבול ובסוף לא מוזכר את הצמצום שלו, וא"כ נוצר קושי נוסף להסביר שנהיה צמצום הארץ אחר החטא.

ועוד קשה, מדוע כתוב "נחלה מצרים" ולא "נהר מצרים", והרי כידוע לנו ישנו הבדל בין נחל לבין נהר (כפי שהוזכר לעיל), וא"כ משמע שזהו מקום אחר!¹³

ב. הצעת הסבר לסתירה והוכחתו

הצעת הסבר לסתירה

ונראה לענ"ד, שמכיון שמהמקורות הפשוטים והמפורשים המופיעים בתנ"ך בציווי ה' לעמ"י נראה בבירור שצריכים אנו להגיע עד נהר פרת, יש לנקוט כשיטת המרחיבים – שכובשי הארץ היו צריכים לכבוש בפועל עד נהר פרת, וזהו הגבול המעותד להיות "גבול עולי מצרים". ולכך שהגבולות במסעי סותרים לכאורה הנחה זו (הן בצפון, אך בעיקר בדרום), אפשר להציע הסבר פשוט, שאכן הגבולות שונים הם: "גבולות ההבטחה" הם גבולות המשתרעים מנהר פרת עד ים סוף ועד נהר מצרים, ו"גבולות מסעי" מצומצמים הם, ואינם מגיעים לכל השטח הגדול של גבולות ההבטחה. אולם, הסיבה לכך אינה שמקומות שנכללו בגבולות ההבטחה ולא נכללו בפרשת מסעי אינם מארץ ישראל, אלא הסיבה לשינוי בין הגבולות נובעת מההבדל בין הייעודים השונים בהם הקב"ה מדבר אל עם-ישראל: כאשר הקב"ה מבטיח לאברהם אבינו ושאר האבות את הארץ לזרעם, וכן כאשר הקב"ה מבטיח לעמ"י את הארץ עוד במצרים, וכאשר הוא מבטיח להם אותה בספר דברים ובספר יהושע, הוא מבטיח את כל הארץ שהם עתידים לקבל ולרשת – שזוהי הארץ מנהר פרת עד נהר מצרים ועד ים סוף וכן כולל המדברות. אולם כאשר הקב"ה מצווה את עמ"י בפועל ללכת ולכבוש ולהתנחל, אין תועלת בציון הגבולות המדבריים השוממים שאין בהם התיישבות וא"א להתנחל ולשבת שם וכן אין צורך לכבשם, אלא יש לציין דוקא את הגבולות שבהם ישנה התיישבות והראויים להתיישבות, ואת אלו שבסופו של דבר יכבשו, ינחלו ויתיישבו השבטים¹⁴.

¹³ ומסתבר שזהו ואדי אל-עריש, וכפי שהאריך מו"ר להוכיח בשיעור הכללי בעניין הגבול הדרומי של הארץ, עיי"ש, ועיין עוד להרחבה בזה לקמן בהערת שוליים.

¹⁴ בשטח הדרומי קל להבין שאכן קשה מאוד לשבת בו, שהרי הוא כולו מדבר גדול מאזור באר שבע ועד אילת וכ"ש מאילת ועד ים תיכון, וא"כ מובן מאוד מדוע חבל ארץ זה לא צויין בפרשת

לפי הסבר זה, אין הבדל דיני בין גבולות הארץ המובטחת לבין גבולות מסעי, אלא הסיבה שנכתבו גבולות מסעי היא כדי להראות לעמ"י הנכנסים לארץ באיזה גבול הם עתידים להתנחל, שכן מעבר לכך המקום אינו ראוי לישיבה. ולפי הסבר זה, הכל אתי שפיר: כל מה שנאמר "עד הנהר הגדול נהר פרת" ופסוקים מעין זה, הכוונה לגבולות הארץ הכלליים, שגם הם כמובן קדושים בקדושת ארץ ישראל (כאשר כובשים אותם). אולם כאשר בפרשת מסעי ה' מציין לנו גבולות מצומצמים, הכוונה היא לגבולות שבפועל נוח להתיישב שם, וששם עיקר היישוב.

קושי בהסבר זה ויישובו

ולכאור' יש להקשות שלא מצינו בשום מקום חלוקה בין שני סוגי גבולות, ולכאור' לא מצינו בשום מקום חילוק כזה של "גבול מיושב" ו"גבול לא מיושב", ולא מצאנו שה' נותן שטח נוסף מלבד מה שכתוב בפרשת מסעי, וכאשר א"י התחלקה לשבטים לא שמענו גבולות יותר רחבים! אולם נראה שאין זו קושיה ויש ליישב את הדברים. שכן, כאשר המציאות בשטח היא ברורה, אין צורך להשמיע לנו במפורש דינים מיוחדים או גבולות שונים. דהיינו, כיון שעמ"י הכיר את המציאות בשטח, שבדרום הארץ ומטה אין שום אפשרות להתיישב, לא היה צורך מבחינת התורה או מבחינת חז"ל להגדיר במפורש שיש שני חלקים שונים ושיש גבול מיושב וגבול שאינו מיושב וכד', אלא כיון שהמציאות בפועל היתה ברורה, הכל היה פשוט לכולם¹⁵.

מסעי. אולם, גם בצפון זה כך, שהרי מנהר פרת ועד המקום הקרוב המיושב לו ישנם כמה קילומטרים של מדבר (ומלבד זאת, ייתכן שבעבר נהר פרת היה יותר קרוב למקום המיושב, וכמו שכבר אמרו חז"ל [ברכות נט:]: שאין מברכים "עושה מעשה בראשית" על הפרת, שכן הפרסיים שינו אותו, אך גם ללא זה אתי שפיר).

¹⁵ ויש להוסיף, שכאשר מבינים שסוף סוף יש קושי גדול בין הפסוקים, שכן מצד אחד כתוב מפורש (יהושע א, ד): "מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם", וכן (שמות כג, לא): "ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים, וממדבר עד הנהר", ומצד שני בגבולות מסעי לא מוצאים אנו זכר ורמז לכך, וכן לא מוצאים אנחנו שום זכר או רמז לכך שהצטמצמו הגבולות, יותר קל ונוח לומר שמה שמדובר בגבולות אלו הוא גבול היישוב בלבד.

הוכחות מחז"ל ומהראשונים שגבולות מסעי וגבולות הארץ המובטחת אחד הם

והנה, מלבד פשטי הפסוקים שהראינו לעיל, ומלבד דברי הגמרא בעניין "קיני, קניזי וקדמוני" שהם "עמון, מואב ואדום" – שמכך מוכח שרק במזרח הצטמצם השטח, נראה לענ"ד שברור הדבר במקומות נוספים אצל חז"ל וכן אצל רבותינו הראשונים שגבולות פרשת מסעי לא באו לצמצם את גבולות ההבטחה ולהוריד מהם את קדושת ארץ ישראל, אלא כל הארץ המובטחת קדושה היא בקדושת ארץ ישראל בגבולות עולי מצרים, וננסה בע"ה לבסס את הדברים:

דברי הספרי

איתא בספרי (דברים פסקה נא): "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו (לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם), אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי כבר נאמר מן המדבר והלבנון, מה תלמוד לומר כל המקום אשר תדרוך? אמר להם: כל מקום שתכבשו חוץ ממקומות האלו – הרי הוא שלכם. או רשות בידם לכבש חוצה לארץ עד שלא יכבשו ארץ ישראל? תלמוד לומר וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם, ואחר כך כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו – שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגלולים ואתם חוזרים ומכבשים חוצה לארץ, אלא משתכבשו ארץ ישראל תהו רשאים לכבש חוצה לארץ". הנה מצינו שהספרי במפורש מגדיר את תחומי ארץ ישראל שצריכים אנו לכבוש עד נהר פרת, ואחר שכבשנו אותם אנו רשאים לכבוש גם שאר ארצות, אך אנו מצווים לכבוש קודם כל את השטח שעד הפרת¹⁶.

וא"ת מדוע הקב"ה רצה שננחול שטחים אלו שאין בהם אפשרות כ"כ לגור! על זה יש להשיב שכאשר יש מדבר בדרום הארץ, הרי זה נותן יותר כוח ועצמאות וביטחון למדינה, שכן המדבר שליטה הוא בשליטתה, ויותר קשה לבוא ולהילחם עמה, שכן גם המדבר בשליטתה. ואכן לעתיד לבוא נזכה בע"ה לקיום הפסוק "יששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת" (ישעיה לה, א).

¹⁶ ובהמשך הספרי כתוב: "ואם תאמר מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נוהגות שם אמרת דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו ארץ ישראל תהו רשאים לכבש חוצה לארץ והוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבوسی סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו המקום את היבوسی סמוך לפלטורין שלך לא הורשת היאך אתה חוזר

דברי הרמב"ן בנדון

כיוצא בדברים אלו כתב הרמב"ן על התורה, וז"ל (דברים יא, כד): "כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר וגו' - על דעת רבותינו הנה הם שתי הבטחות: א. שכל מקום אשר ירצו לכבוש בארץ שנער וארץ אשור וזולתם יהיה שלהם, והמצות כולן נוהגות בהם כי הכל ארץ ישראל. ב. ומן המדבר והלבנון ועד הים האחרון יהיה גבולכם (ואמנם הרמב"ן לא כתב כאן "נהר פרת" אבל זה פשוט, שזהו הרי המשך הפסוק), שאתם חייבים לכבשו ולאבד משם העמים, כמו שאמר כאן (פסוק כג) וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם, ולעקור ע"ז ומשמשיה כמו שהזכיר למעלה. והבטיח כי לא יתיצב איש בפניכם - בין בארץ הנזכרת בין בכל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו", עכ"ל. ומכל זה רואים שהארץ שעד הפרת - היא זו שהיא לגמרי ארץ ישראל, וחייבים אנו לאבד משם את כל הגויים.

המשנה בשביעית

עוד איתא במשנה (שביעית ו, א): "שלוש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד מן הנהר ומאמנה ולפנים¹⁷ נאכל ונעבד", ופירשו בירושלמי (שם ה"א): "רב הונא אמר כיני מתני': מגזיב עד הנהר מגזיב עד אמנה", והיינו שיש למתוח שני חוטים מכזיב: אחד לנהר ואחד לאמנה. והנה צריכים אנו לברר מהו "הנהר" המוזכר במשנה, שכן אם נצליח לברר את הדברים, הרי שנוכל למצוא ראייה מפורשת לאיפה הגיע גבול עולי מצרים. ופירש הרמב"ן (בחיידושו לגיטין ז:): "פי' הנהר הוא הנהר הגדול נהר פרת שהוא במזרחה של ארץ ישראל¹⁸, ומפורש בירושלמי דהכי קתני מכזיב ועד הנהר ומכזיב ועד אמנס". ואולם, לעומתו ישנם כמה ראשונים (עיין לדוגמה בפירוש

ומכבש ארם נהרים וארם צובה". ורואים שהספרי מבין שאם לא כבשנו את הגבולות המצויינים לנו - אין לנו אפשרות לכבוש יותר מכך.

¹⁷ לכאורה היה צ"ל "ולחוק", ועיין מפרשי המשנה בהסברם לזה, ואכמ"ל, ואינו נפק"מ כ"כ.

¹⁸ כאשר הרמב"ן מתאר את נהר פרת ביחס לא"י הוא מתאר את זרימתו מקבילה לירדן פחות או יותר. כידוע לנו זה לא היה כך, ועל-כן א"א לסמוך על הזיהוי הזה, אך את עצם ההסבר ש"הנהר" זהו נהר פרת זה ודאי שאפשר לקבל מהרמב"ן.

הריבמ"ץ) שמפרשים ש"הנהר" הוא נחל מצרים, ובכללם הרמב"ם (תרומות א, ה)¹⁹. ואולם נראה לענ"ד להוכיח כדברי הרמב"ן וזה משני פנים: ראשית, סתם "הנהר" בתנ"ך פירושו הוא נהר פרת ואין סיבה שהמשנה תקרא לנהר אחר "הנהר" ואינה מזכירה איזה נהר זה; ואף את"ל שהכוונה לנהר מצרים, לכאורה קשה מאוד, שכן המשנה מתארת ואומרת: "מארץ ישראל עד כזיב – לא נאכל ולא נעבד... מכזיב ועד הנהר ועד אמנה – נאכל אבל לא נעבד", והיינו שהמשנה מתארת את הארץ מדרום לצפון, וא"כ צ"ל שהנהר המוזכר הוא נהר צפוני²⁰, וא"כ מוכח שכל הגבול עד לנהר פרת קדוש בקדושת עולי מצרים.

דברי רש"י בפירושו ליהושע

גם מרש"י נראה שהוא סובר שאין הבדל בין הגבולות, אלא הכל מכוון לאותו גבול. ביהושע מובאים המקומות שעמ"י לא כבשו, וכותב רש"י (יג, א): "והארץ נשארה הרבה מאד – ממה שאמרתי לאברהם נשארה לרשתה שלא נכבשה", הנה רואים שרש"י הבין שעמ"י התעתדו לכבוש בכיבוש עם יהושע את כל מה שהובטח לאברהם אבינו. עוד יש להוסיף, שרש"י בהמשך הפרשייה מסביר את המקומות שנשאר לכבשם, ומקביל זאת לגבולות פרשת מסעי. והנה, אם רש"י הבין שישנו הבדל בין פרשת מסעי לבין ההבטחה לאברהם אבינו, איך מצד אחד הוא כותב בתחילת הפרשייה שהמדובר הוא על גבולות ההבטחה, ובהמשך

¹⁹ ועיין בר"ש בפירושו למשנה, שמביא את פירוש הרמב"ם, אך מקשה עליו בדומה למה שכתבנו למעלה, וכותב בסוף דבריו: "ושמא נהר דתנן הכא לא נחל מצרים הוא אלא נהר אחר לצפון א"י כדפרשינן דאמנום ונהר זה למזרח כזיב וזה למערב", וכנ"ל כתב ברא"ש. ובר: ג"כ כתב להדיא שהנהר המדובר הוא נהר הנמצא בצד צפון מזרח של ארץ ישראל.

²⁰ וא"ת מדוע המשנה לא מתארת את גבול עולי מצרים בדרום! יש להשיב שגם בגבולות עולי בבל לא צויין מקום מוגדר בדרום, אלא נאמר: "מארץ ישראל (-בדרום) ועד כזיב (-בצפון)", ונראה שהסיבה היא כפי שכבר כתבנו, שבדרום א"י היה מדבר שלא היה מיושב, ומהמקום שהתחיל היישוב – התחיל כבר גבול עולי בבל, וא"כ אין לזה נפק"מ, אלא איפה שגרו בדרום – היה אסור לעבד.

הפרשייה הוא מפרש ע"פ הגבולות המצומצמים? אלא מוכרחים לומר שרש"י עצמו הבין שאין הבדל בין הגבולות כלל²¹.

והנה, ייתכן היה לומר שמה שרש"י כתב "ממה שאמרתי לאברהם" הכוונה ל"קיני, קניזי וקדמוני" כמו שנאמר לעיל, אך נראה שאין זו הכוונה, שכן יהושע לא מזכיר במקומות שלא נכבשו את הערים של הקיני קניזי וקדמוני, אלא ערים אחרות, וא"כ צ"ל שלא לזאת כוונתו. ומלבד זאת, כפי שכבר ראינו לעיל, ההבטחה של קיני קניזי וקדמוני היא לעתיד לבוא ואינה אמורה להיכבש בכיבוש הראשון של יהושע, ואף רש"י עצמו כותב שזה רק לעתיד לבוא (בראשית טו,ט): "קיני קניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד, שנאמר (ישעיה יא,ד): אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם". ולכן צ"ל שמה שרש"י כותב "ממה שאמרתי לאברהם" כוונתו היא לגבולות הצפוניים והדרומיים.

והנה, אחר שבררנו כל זאת, נכנס להסביר היכן ממוקמים בפועל הגבולות הצפוניים והדרומיים בע"ה.

הגבול הצפוני ע"פ המבואר עד כאן

הנה, בעניין המיקום של הגבול הצפוני נאמרו שיטות שונות: מצידון שבלבנון – ועד הרי אמנה שבדרום טורקיה. והנה, על בסיס כל מה שהסברנו עד כאן, נראה ברור שהגבול הצפוני שבפרשת מסעי אמור להגיע עד לאזור נהר פרת, וגם אם הגבול אינו צמוד ממש לנהר (שכן צמוד אליו יש מדבר) – הוא אמור להיות סמוך ונראה.

והנה, בתרגום אונקלוס (במדבר לד) מתרגם את "הר ההר" בתור "טורוס אמנוס", וכן מובא במסכת גיטין (ח.) וברש"י שם. ובפשטות נראה לומר שהכוונה

---

²¹ דבר זה מתאים מאוד לדברי רש"י בפרשת מסעי שמשביר שנחל מצרים זהו הנילוס, וכפי שמפרש גם בפרקנו זה ביהושע (פס' ג). ואמנם יש מקום להתווכח על דברי רש"י, שכן מ"ר בשיעור כללי הסביר שכשרש"י כתב שהנילוס הוא הגבול הוא התכוון לואדי אל עריש (ועיי"ש באורך מדוע מ"ר טוען זאת), אולם לענ"ד למרות הקשיים הגדולים שבדברי רש"י הנסתרים מן המציאות, אין הכרח להסביר שרש"י סובר שזה וואדי אל עריש, ואפשר לומר שאמנם רש"י לא הכיר את המציאות ולכן צייר את המפות בצורה שונה, אך מ"מ כאשר הוא ראה את המילים "נחל מצרים" הוא התכוון לנילוס, מעצם המשמעות של המילים "נחל מצרים".

להרי אמנוס (-אמנה) הקרויים כך גם כיום הנמצאים בדרום טורקיה. ועוד יש לסייע לכך, שהרי את המילים "לבוא חמת", מתרגם הירושלמי "אנטוכיא", ואנטוכיא זו ממוקמת מול הרי אמנוס, וא"כ המקום שנראה הכי מתאים למיקום הגבול הצפוני הוא מקומות אלו. ואמנם ישנם עוד כמה וכמה זיהויים, אך לכאורה הדברים דחוקים. והנה, לכאורה אפשר לטעון כפי שטען מו"ר שליט"א, שאין לסמוך על התרגומים לגמרי, שהרי למרות שהם נכתבו בזמן חז"ל – הם עברו שינויים ועריכות, וכן נכתבו בצורה יותר סיפורית. ואמנם, אף אם אין אלו דברי חז"ל מפורשים, הרי שאלו הם דברי הגאונים או הראשונים. ומלבד זאת, כפי שהתבאר למעלה, הגבול הצפוני צריך להיות קרוב לנהר פרת, וא"כ נראה שאכן הרי אמנה כיום הם הגבול הצפוני של פרשת מסעי, והם "הר ההר" המוזכר במקרא, ו"לבוא חמת" היא אנטוכיא (או באזור שלה).

הגבול הדרומי לפי הסבר זה

והנה, אם כך הם פני הדברים, נראה ברור שכשם שבצפון הגבול לא התקצר והתמעט, כך גם בדרום, וא"כ נראה פשוט שמה שכתבה התורה שהגבול עובר באזור "נחל מצרים" שהוא כנראה ואדי אל-עריש²², אין זה תיאור של גבול עולי

²² בעניין נחל מצרים, נראה לומר בבירור שאין הכוונה לנילוס אלא הכוונה למכונה ואדי אל-עריש, ולזאת כמה הוכחות: על הפסוק בפרשת מסעי מפרש רס"ג את המלים נחלה מצרים – ואד אלעריש. והדגישו האבן עזרא ורבינו בחיי: "ואיננו היאור". וכן כתב האברבנאל (בראשית ס"ו פ טו): "ונהר מצרים אינו נילוס כי הוא נקרא יאור לא נהר", עכ"ל. וכן על הפסוק (שמות כג, לא): "ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר על הנהר". כתב ר' יהודה בן בלעם (הו"ד בפירוש רס"ג על הפסוק הזה): "אמר על זה רב סעדיה גאון ז"ל בפירוש ישעיה (כז, יב) והיה ביום ההוא יחבוט ה' משבלת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל, ומתרגם רבינו סעדיה ז"ל נחל מצרים בואדי אלעריש. הואדי הזה בערך שלשה ימי דרך ממצרים בדרך לארץ ישראל", עכ"ל. וכך נראה גם מהפסוק (יהושע טו, מז): "אשדוד בנותיה וחצירה עזה בנותיה וחצירה עד נחל מצרים והים הגדול וגבול", ע"כ. ומבואר שנחל מצרים הוא ממש בפאתי עזה ובנותיה, ואת זה אפשר להבין רק אם נוקטים שמדובר על ואדי אל עריש אבל לא על הנילוס שרחוק מאות קילומטרים משם מהלך של כמה ימים. וכך הוא גם במפת פסיפס של ארץ ישראל שהתגלתה לפני כ-150 שנה שהיא מזמן חז"ל ("מפת מידבא") ומצוין בה מערבית לרפיח שזהו הגבול בין ארץ ישראל (נקראה "פלשתינה" בתקופה הרומית) למצרים.

מצרים, אלא זהו התיאור של המקום המיושב שבו עולי מצרים צריכים לכבוש, ומעבר לזה אין מה לכבוש ואין כ"כ איך להתיישב. והנה, איתא בספרי (דברים פיסקה נא): "הרי שכבשו בחוצה לארץ (ולכאורה כ"ש בא"י) מנין שכנגדו בים הרי הוא שלהם? תלמוד לומר: "מן המדבר והלבנון", מן המדבר גבולכם – ואין המדבר גבולכם, ואם כבשתם – יהי גבולכם והמדבר גבולכם", והיינו, שכאשר כובשים את הארץ – גם המדבר שלידה נכבש²³. ולכן, כיון שגבול עולי מצרים הוא הגבול שהובטח לאבותינו, צריך לומר שכיון שכבשנו את דרום הארץ – גם המדבר שתחתיה התקדש בקדושת עולי מצרים, וא"כ, גבול עולי מצרים למעשה מגיע עד ים סוף ומשם מערבה עד הים התיכון²⁴.

להיכן הגיעו עולי מצרים?

הנה אחר שראינו שאין הבדל מהותי בין גבולות ההבטחה לבין גבולות מסעי, אלא רק הבדל טכני, ויוצא א"כ שאם כבשנו את הארץ שהובטחה לאבותינו, אף אם היא מעבר לגבולות מסעי – הכל קדוש בקדושת ארץ ישראל גם לעניין שביעית ותרו"מ, צריכים אנו לברר להיכן הגיעו בפועל עולי מצרים, ומה בפועל התקדש בקדושת עולי מצרים. ויש להתייחס בבירור זה כמובן גם לצפון וגם לדרום.

התיישבות עולי מצרים בגבול הדרומי

הנה בעניין גבול עולי מצרים הדרומי – כפי שכבר הזכרנו לעיל, לכאורה, כיון שהגענו לגבול ואדי אל-עריש ("מדן ועד באר שבע") – כל המדבר שתחתיו

ועוד, שכפי שכבר הזכרנו לעיל, כאשר התורה מסיימת לתחום את הגבול המזרחי, היא מסיימת אותו בים המלח (שם, יב): "וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח, זאת תהיה לכם הארץ לגבולותיה סביב", ומשמע שמדרום ים המלח – יש לפנות לכיון מערב. ובשלמא אם נחל מצרים הוא ואדי אל-עריש – אתי שפיר, אך אם הוא הנילוס, מדוע ים המלח הוא קצה הגבול המזרחי, הרי ים סוף אמור להיות קצה הגבול המזרחי, ולא שייך לקרוא למקום שמים המלח עד ים סוף גבול דרומי!

²³ ואין צורך לגמור את כל כיבוש הארץ על-מנת לקדש מקומות אלו כפי שהוזכר בספרי דלעיל.

²⁴ ולפי ספרי זה, ייתכן שאף עד הנילוס התקדשה הארץ, וכן ייתכן שכל המדבר שממזרח לארץ כלול ג"כ בתוך גבולות הארץ, אך אכמ"ל.

מתקדש מיד בקדושת ארץ ישראל, וכמו שמצינו את דברי הספרי המפורשים לכאורה בעניין, ואולם, למרות האמור, נביא מקורות שמהם מוכח שהגענו אף עד אילת עצמה, וא"כ פשוט לכאורה שעד אילת התקדשה הארץ בקדושת עולי מצרים.

בספר מלכים א' (ט, כו-כח) מבואר ששלמה המלך שהגיע לאילת ובנה שם צי של אוניות, וכלשון הפסוקים: "ואני עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אלות על שפת ים סוף בארץ אדום: וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים עם עבדי שלמה: ויבאו אופירה ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויבאו אל המלך שלמה". ומלבד זאת, עוד מצאנו פסוקים נוספים העוסקים בכיבושה של אילת, וכך איתא בספר מלכים ב' (יד, כא-כב): "ויקחו כל עם יהודה את עזריה והוא בן שש עשרה שנה וימלכו אתו תחת אביו אמציה: הוא בנה את אילת וישבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבתיו". ועוד איתא (שם טז, ו): "בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם וינשל את היהודים מאילות ואדומים באו אילת וישבו שם עד היום הזה", גם פה נראה שהיתה מלחמה על אילת, והיה מה לכבוש בה, שכן בהתחלה האדומים ישבו שם (כפי שמשמע מהפסוקים אצל שלמה), אח"כ שלמה בא והתיישב שם, שנים רבות אח"כ עזריה כבשה שנית והשיב אותה ליהודה, אולם לאחר מכן האדומים חזרו לשבת שם.

והנה, ואחר שהוכחנו שאילת התקדשה בקדושת א"י של עולי מצרים, נראה שאין הבדל בין אילת עצמה לבין כל השטח העצום שמפריד בינה לבין גבולות מסעי, וזאת משני טעמים: ראשית, ממש"כ למעלה, שכל מקום שכבשנו – גם המדבר שליידו הוא גבולנו ושייך לארצנו. שנית, לכא' לא אמור להיות הבדל בין שטח שנמצא בין שתי ערים בא"י כמו באר שבע וחברון, שהשטח ביניהם נחשב א"י – למרות שלא התיישבו שם והשטח נשאר שממה, לבין השטח בין באר שבע לאילת. עצם זה שהשטח יותר גדול ואינו ראוי ליישוב בפשיטות לא אמור להשאיר אותו בטומאת ארץ העמים.

ומכל האמור נראה, שכל הארץ לפחות עד אילת נחשבת כגבול עולי מצרים, ויש לנהוג שם כדיני גבול עולי מצרים לעניין מצוות התלויות בארץ וכד', וייתכן שאף סיני ואף עד הנילוס, אך אכמ"ל.

התיישבות עולי מצרים בגבול הצפוני

התיישבות עולי מצרים בצפון מפורשת בפשטות בכתובים, וכמה ראיות לזה: ראשית, מופיע ששלמה הגיע עד לפרת ככתוב (מ"א ה, א): "ושלמה היה מושל בכל הממלכות מן הנהר (עד) ארץ פלשתים ועד גבול מצרים, מגשים מנחה ועבדים את שלמה כל ימי חייו"²⁵. ועוד כתוב על בני שבט ראובן (דה"א ה, ט): "ולמזרח ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת כי מקניהם רבו בארץ גלעד", ועיין במפרשים שם שפרשו שהכוונה היא שהגיעו בני ראובן עד לנהר פרת. שנית, בתהילים בפרק פ' דוד המלך מתחנן לקב"ה שירחם על עמ"י, והתיאור שלו לעמ"י הוא "גפן", וכאשר מתאר להיכן ה'גפן' הגיעה, הוא כותב את הפסוק: "תשלח קצירה עד ים ואל נהר יונקותיה". ומפרש שם רש"י: "רחבו של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר פרת", והיינו שדוד המלך אומר לקב"ה שעמ"י הגיעו עד הפרת"²⁶.

שלישית, הגמ' בב"מ מסבירה את היחס בין שתי משניות סותרות לכאן' בתיאור המרחק בין ירושלים לנהר פרת, וז"ל (ב"מ כח.): "רבי יהודה אומר: שלש רגלים, ואחר הרגל האחרון שבעה ימים, כדי שילך לביתו שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד וכו'. ורמינהו: בשלשה במרחשון ושואלין את הגשמים, רבן גמליאל אומר בשבעה בו, חמישה עשר יום אחר החג, כדי שגיע אחרון שבארץ ישראל לנהר פרת! אמר רב יוסף לא קשיא: כאן במקדש ראשון, כאן במקדש שני. במקדש ראשון, דנפיש ישראל טובא, דכתיב בהו "יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים הרב" בעינן כולי האי (-חמשה עשר יום), במקדש שני דלא נפיש

---

²⁵ ואמנם יש לציין שהכיבוש של שלמה כנראה היה כיבוש מדיני בלבד ללא התיישבות ברורה של עמ"י במקום, ואמנם בפשיטות כיבוש מדיני גם אם אינו כיבוש התיישבותי חשיב ככיבוש וחשיב כגבולות עולי מצרים, כפי שמצינו בספרי שהסיבה סוריא לא התקדשה בקדושת א"י היא רק בגלל שדוד לא כיבש את כל א"י קודם לכן, אך אם היה דוד המלך כובש את כל א"י ואח"כ היה כובש את סוריא – היתה סוריא מתקדשת בקדושת א"י לכל דבר ועניין. והנה, בפשיטות כיבושי דוד בסוריא היו רק על מנת לכבוש – ולא על מנת להתיישב שם, וא"כ מוכח שכיבוש ע"מ לכבוש ולשלוט חשיב כיבוש, אף אם לא התיישבו שם. ואולם, גם אם נאמר שצריך יישוב בפועל, נראה ברור שעמ"י ג"כ הגיע בפועל עד הפרת כמבואר לקמן.

ישראל טובא, דכתיב בהו "כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים" לא בעינן כולי האי (-אלא מספיקים שלשה ימים), "ע"כ. הנה, לפי דברי רב יוסף ישנה הוכחה ברורה שעמ"י בזמן בית ראשון – עוד לפני שגלו לבבל – הגיעו לנהר פרת²⁷.

על-כן, מפני כל ההוכחות הללו, נראה לומר בברירות שגבול עולי מצרים בצפון הינו עד הפרת – שהרי לשם הגיעו ישראל בבית ראשון: גם ע"י כיבוש וגם ע"י יישוב. ועל-כן נראה שבכל הארץ שעד הפרת יש להחיל דיני קדושת הארץ כדין קדושת עולי מצרים, וכפי שביארנו לעיל במשנה בשביעית להדיא, שגבול עולי מצרים הגיע "עד הנהר (פרת) ועד אמנה".

---

²⁶ ויש להוסיף, שבפרק: דוד המלך מתפלל על שלמה בנו (פס' א): "לשלמה אלהים משפטך למלך תן וצדקתך לבן מלך". ומפרש רש"י במקום: "על שלמה בנו התפלל תפלה זו שצפה ברה"ק שהוא עתיד לשאול מאת הקדוש ברוך הוא לב להבין לשמוע משפט". והנה בהמשך הפרק אומר דוד: "וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ". ומפרש רש"י במקום: "וירד מים עד ים - כל א"י מים סוף ועד ים פלשתים: ומנהר עד אפסי ארץ - כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו'". ומפסוק זה מוכח גם לעניין הגבול הדרומי, שדוד המלך מחשיב את היישוב של שלמה המלך באילת – וכן בשאר הנגב כ"ירד", היינו שליטה.

²⁷ המשך הגמ' שם הוא כך: "אמר ליה אביי: והא כתיב 'וישבו הכהנים והלויים וגו' והמשררים והשוערים וגו' וכל ישראל בעריהם". וכיון דהכי הוא אפכא מסתברא: מקדש ראשון דנפיש ישראל טובא, דמצוות עלמא, ומשתכחי שיירתא דאזלי בין ביממא ובין בליליא לא בעינן כולי האי, וסגי בתלתא יומא. מקדש שני, דלא נפיש ישראל טובא ולא מצוות עלמא, ולא משתכחי שיירתא דאזלי בין ביממא ובין בליליא בעינן כולי האי. רבא אמר: לא שנא במקדש ראשון ולא שנא במקדש שני, לא הטריחו רבנן באבדה יותר מדאי, ואולם אף אביי (וכנ"ל רבא) לא חלק על רב יוסף בתיאור המציאות, ואף הוא מודה שישראל בבית ראשון הגיעו עד נהר פרת, ואף נוקט שהתיישבו בעריהם – היינו באותם המקומות בהם התיישבו בבית ראשון; אלא שהמחלוקת ביניהם היא מתי לקח יותר זמן להגיע.

ג. עיון במקורות שנראים כהוכחה לשיטה המצמצמת

ואולם, לכאור' ישנם מספר מקורות שמהם נראה שהארץ קטנה יותר מאשר מנהר פרת עד ים סוף ועד הנילוס, ובגלל מקורות אלו, בדורות האחרונים התעצמה השיטה שמבינה שגבולות הארץ במסעי מצומצמים הם, ורק הם קדושים בקדושת ארץ ישראל. וננסה לעיין במקורות אלו ולראות האם אכן ישנה הוכחה ממקורות אלו²⁸:

ארץ הכנעני

התורה בפרשת מסעי מציינת איזו ארץ אנו אמורים לנחול, ולשון התורה היא (במדבר לד, ב): "צו את בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם באים אל הארץ כנען זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתיה", הנה רואים אנחנו שעמ"י עתידים לנחול את ארץ הכנעני.

והנה, מצינו מקרא מפורש מהי "ארץ הכנעני" (בראשית י, יט): "ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד לשע", היינו שגבולם הוא מצידון עד עזה, ולכאור' זהו הגבול שאותו אנו אמורים לנחול, ולא מנהר פרת עד הנילוס!

ואולם נראה שאין כלל קושיה, ואין שום הוכחה לשיטה זו, שכן המעיין בהבטחות שהובטחו לאברהם אבינו ע"ה, יגלה שאמנם בברית בין הבתרים הובטח לו "מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת", אולם בגיל תשעים ותשע – שנה לפני הולדת יצחק²⁹, הבטיח לו הקב"ה את "ארץ כנען", וז"ל הפסוקים (בראשית יז, ז): "ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים". הנה רואים אנו שגם לאברהם אבינו הובטחה ארץ

---

²⁸ שתי הערות חשובות: א. לא נוכל במאמר זה להקיף את כל הקושיות והתירושים שהובאו בסוגיה זו כי רבים הם, ועל-כן ננסה להביא את הקשיים המרכזיים ולהסבירם בס"ד. ב. בכל שיטה ישנם מקורות שצריכים להידחק בהם. ואמנם ישנם מקורות שנוטים מעט לשיטה המצמצמת – אך אל לנו להיבהל, ואף אם הדברים מעט דחוקים, הדברים עדיפים לענ"ד על-פני הדחקים שישנם בדברי השיטה המצמצמת.

²⁹ ולכל השיטות הבטחה זו היתה אחר ברית בין הבתרים.

כנען, ואם-כן, התירוץ הפשוט שיש לומר הוא שהכנענים הם היו המרכזיים בארץ, וקיבלו את המקומות המרכזיים, ועל-כן נקראה הארץ על שמם, אך הכוונה היא לארץ שהובטחה לאברהם בברית בין הבתרים.

ולענ"ד נראה לומר דאדרבה, שמכאן אף יש חיזוק להסבר שהצענו, שכן אם לאברהם אבינו הובטחה "ארץ כנען" והכוונה בזה היא לגבול שמנהר פרת עד נהר מצרים, נראה שגם כאשר הקב"ה מצווה את עמ"י בפרשת מסעי לרשת את "ארץ כנען" הוא מתכוון לאותה הארץ.

מדן ועד באר שבע

במספר מקומות מופיע בכתובים מהם קצות המקומות שעמ"י התיישבו בהם בפועל, ככתוב (מ"א ה, ה): "וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה", וכן (דה"ב ל, ה): "ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן לבוא לעשות פסח לה' אלהי ישראל בירושלם כי לא לרב עשו ככתוב", ועוד. ומנגד נכתב בזמן שלמה המלך (מ"א ה, סה): "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום", וכי גבול הצפון הוא דן וגבול הדרום הוא באר שבע, או שמא גבול הצפון הוא לבוא חמת וגבול הדרום הוא נחל מצרים? אלא מוכרחים לומר שזהו אותו גבול – וכשיטה המצמצמת, וכנראה הסיבה לחילוק בין השמות היא שדן ובאר שבע אלו שמות הערים עצמם שבהם התיישבו עמ"י, ונחל מצרים ולבוא חמת זהו קצה גבול הארץ. ומוכח א"כ שלבוא חמת היא באזור דן!

היכן היא "לבוא חמת"?

ובשביל לענות על שאלה זו, נכנס מעט לדון במקום הנקרא "לבוא חמת". הנה, חמת המקראית נמצאת צפונית מאוד – הרבה יותר גבוה מאשר דן. "לבוא חמת" הכוונה בפשטות לדרך מסוימת שהיתה קרויה כך כיון שהיא היתה הדרך לבוא אל חמת³⁰. והנה ישנן שתי אפשרויות להסביר היכן דרך זו היתה נמצאת:

³⁰ וכך גם משמע מכך שבמקרים שהנביא מציין את לבוא חמת (מ"א ה, סה; דה"א יג, ה), הוא משווה זאת ל"שיחור" או ל"נחל מצרים", וא"כ משמע שכמו שנחל מצרים זה לא מקום מוגדר

אפשרות אחת היא שהיא נמצאת לבאים מדרום לחמת, ואפשרות שניה, שהיא נמצאת לבאים מצפון לחמת. והנה, לכאורה בכל מקרה, גם אם נאמר שהיא נמצאת דרומית לחמת, רחוקה היא מאוד מהעיר דן³¹, וא"כ, לכאורה בכל מקרה ישנה סתירה בין הפסוקים – ובכל מקרה צריך ליישב את הדברים.

וא"ת שלבוא חמת היתה דרומית מאוד לחמת ונקראה כך ע"ש שזו היתה הדרך המובילה לחמת, נראה שקשה לומר כן, שהרי במלחמות ירבעם בן יואש נאמר (מ"ב יד, כה): "הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה", ובהמשך נאמר (שם כח): ויתר דברי ירבעם וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל". וא"כ בשלמא א"ת שלבוא חמת היתה צפונית לחמת – אתי שפיר, אך אם לבוא חמת דרומית היא לחמת, הרי שירבעם בפשטות השיב את גבול ישראל רק מלבוא חמת, וכיצד הגיע לחמת שכ"כ רחוקה ממנה! וא"כ מוכרחים לכאורה לומר כדברינו, שלבוא חמת צפונית היא³².

מסויים, אלא קו רוחב, כך גם "לבוא חמת". אך גם אם נאמר שזו היתה עיר ממש, בפשטות היא היתה נמצאת בדרך שאליה היו הולכים לחמת.

³¹ ישנם כמה זיהויים שמעלים החוקרים לעיר חמת: א. ישנה עיר הנקראת כיום "חמה" הנמצאת בסוריה – כ-150 ק"מ מגבול מדינת ישראל, ולידה ישנו תל עתיק, וישנם כמה חוקרים המזהים אותה עם "חמת". ב. ישנן עוד שתי ערים בסוריה שלאחת קוראים "חומין" ולאחת קוראים "חומוס" – והן יותר צפוניות מ"חמה", וגם אותם יש כאלה הרוצים לזהות עם "חמת". ואף אם הדברים אינם מוכרחים, נראה שמוכרחים לומר שחמת לא היתה סמוכה לצידון, שהרי עמ"י כבשו את הארץ בזמן יהושע עד צידון (יהושע יט, כח), ובהמשך התקופה, דוד המלך כבש את חמת, ולכן נראה שהיא צפונית יותר לצידון – וכדברינו.

³² לכאורה נראה להביא הוכחה איפה זה לבוא חמת מדברי יחזקאל, שאומר שהגבול הצפוני לעתיד לבוא יתחיל מלבוא חמת (מח, א). ואם אומרים שלבוא חמת זה באיזור צידון – קשה, כי לכאורה לפחות בגאולה כו"ע מודו שצריך להגיע עד נהר, ולכן לכאורה מוכח שלבוא חמת זה בקו הגובה של נהר פרת! אך נראה שאין להוכיח מיחזקאל, דאע"פ שזה קצת מסייע – אינו מוכרח. שהרי גם בדרום לכאורה אנו אמורים להגיע לים סוף לכו"ע, ואעפ"כ כתוב ביחזקאל שהגבול הדרומי הוא "מתמר עד מי מריבות קדש נחלה אל הים הגדול" (מז, יט), ומי מריבות קדש היו בגבול ארץ אדום ולא באיזור ים סוף. וא"ת שזו הוכחה לשיטה המצמצמת – ג"כ אינו נכון: א. כיון שבכ"מ צ"ע מדוע לא מגיעים עד ים סוף. ב. חז"ל אומרים שכל שבט עתיד לקבל 75

אפשרות הסבר לסתירה בין הפסוקים

וייתכן לומר, שהיישוב המרכזי של ישראל היה בין דן לבאר שבע, אך גרו יהודים גם בצפון – עד לבוא חמת (וכמו שמצינו בגמ' בב"מ, שהיה יישוב יהודי עד לנהר פרת), וא"כ בחלק מן המקרים בחרה התורה להתייחס ליישוב היהודי בין דן לבאר שבע, ובחלק מן המקרים בחרה להתייחס ליישוב היהודי מלבוא חמת עד נחל הערבה. והנה, שני המקרים בהם מתואר שכינסו את ישראל כולו מלבוא חמת עד נחל הערבה הם העלאת הארון בימי דוד, וחנוכת המקדש בימי שלמה, וכמתואר בפסוקים (דה"י א פ"ג פס' ה): "ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים". וכן (מלכים א' פ"ח פס' סה): "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום". וייתכן שבאירועים מיוחדים אלו ששם צריך ממש את כל ישראל – מציינת התורה שהגיעו כל ישראל – אפילו אלו שנמצאים באזור "לבוא חמת". ואם כן, אפשר לומר שאכן לבוא חמת הכוונה למקום צפוני מאוד הקרוב לפרת, וזהו היה מקום צפוני שמשם היו מגיעים לחמת.

נחלת שבט אשר

הנה כאשר יהושע מחלק את נחלות השבטים, אשר מקבל את הנחלה הצפונית ביותר. אמנם לא ברור לגמרי לאיפה בדיוק הגיעה נחלתו, אך נראה מן הפסוקים שהוא הגיע עד אזור צידון, וכלשון הפסוק (יהושע יט, כח): "ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רבה", ובכל מקרה ודאי שהוא לא קיבל את כל השטח הצפוני שמאזור הכנרת עד נהר פרת, שכן זהו שטח עצום, ואין שום הצדקה שאשר יקבל שטח שעולה בגדלו פי כמה וכמה על שטח שאר השבטים. ולכאורה, אם מסבירים כדברינו שלבא חמת זהו מקום באזור הפרת, תמוה מאוד שעמ"י לא כבשו את כל הצפון. זהו שטח עצום שפשוט התעלמו ממנו, ומפני זה מוכרחים לכאורה לומר שגבול הארץ אמור להגיע רק עד אזור צידון.

מיל בחלקו, ודבר זה מסתדר אך ורק אם נוקטים את כל הגבול מנהר פרת – עד דרום סיני. ולכן נראה שאין להוכיח מידי מדברי יחזקאל, ובכ"מ הדברים צ"ע, ודברים אלו לא נדע איך יהיו עד שיהיו, בב"א.

כיבושי יהושע וחלוקת הארץ

ואולם, צריכים אנו לשים לב ליחסי הכיבוש וחלוקת הנחלות שנאמרו בספר יהושע. הנביא מתאר את הארץ הנשוארת כך (פרק יג פסוקים א-ז): "ויהושע זקן בא בימים ויאמר ה' אליו אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה: זאת הארץ הנשוארת... מבעל גד תחת הר חרמון עד לבוא חמת... כל ישבי ההר מן הלבנון עד משרפת מים כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפלה לישראל בנחלה כאשר צויתוך: ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה". רואים אנו שה' מצווה את יהושע להפיל בנחלה ולחלק את הארץ לכל השבטים, וזה בין הארץ שנכבשה כבר, ובין הארץ שעוד לא נכבשה – שאותה ה' יכבוש בשבילנו. ואמנם, כאשר אנו באים לחלוקת הנחלות של השבטים, אנחנו לא מוצאים שום קשר בין הערים שגבלו את שבט אשר בצפונו ובין גבול הארץ במסעי שהוא גם הגבול שאותו אמר ה' שנשאר לכבוש (לדוגמה: לבוא חמת), וזהו דבר שטעון הסבר: מדוע יהושע לא חילק לשבטים את השטח שעד לבוא חמת? הרי ה' במפורש אמר לו לחלק את זה!

ונראה שאפשר להסביר שיהושע הבין שעמ"י לא יצליחו לכבוש את כל השטח הצפוני עד הפרת, כפי שאכן קרה – שאפילו בחלקים שהוא אכן חילק להם – לא הצליחו לכבוש את כל המקומות, וכמו שנאמר בספר שופטים (א, לב): "וישב האשרי בקרב הכנעני ישבי הארץ כי לא הורישו". וכן בהמשך (שם, לג): "נפתלי לא הוריש את ישבי בית שמש ואת ישבי בית ענת וישב בקרב הכנעני ישבי הארץ", ועל-כן הבין יהושע (ברוח-קדשו) שאין לחלק את כל הארץ עד הפרת, אלא יש לחלק את הארץ עד מקום שבו עמ"י אכן יצליחו לכבוש את הכנענים³³.

---

³³ ומה שנאמר בפסוקים ביהושע (כא, מא-מג): "ויתן ה' לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה: וינח ה' להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם ולא עמד איש בפניהם מכל איביהם את כל איביהם נתן ה' בידם: לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל תכל בא", אין זו קושייה על דברינו, ואין זה מוכיח שמה שה' הבטיח למשה

ולפ"ז ייתכן לומר שכל השטח שנשאר ולא התחלק בין השבטים הינו שטח "פתוח" שכל שבט יכול לבוא ולכבשו – וכמו שעשו שבט דן בכבשם את ליש, וייתכן שזהו המימוש של דברי ה' (שמות כג, ל): "מעט מעט אגרשנו מפניך"³⁴.

"ושלשת את גבול ארצך"

איתא בגמ' (מכות ט): "ושלשת – שיהו משולשין, שיהא מדרום לחברון כמחברון לשכם, ומחברון לשכם כמשכם לקדש, ומשכם לקדש כמקדש לצפון". ומפרש רש"י: "כלומר שמתחלקת הארץ חלקות רחבה של ארץ ישראל לארבעת רבעים כמו שמפרש והולך, שיהא מדרומה שבארץ ישראל לחברון כמחברון לשכם כו", וכ"כ הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת נפש ח, ה"ז): "וכן מושחין בין כל עיר ועיר מערי מקלט בתחילת הפרשתן עד שיהיו משולשות בשווה שנ' תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך", וידוע שההבדל בין חברון לשכם הוא כשמונים ק"מ, א"כ כאשר נמדוד את אותו מרחק מחברון לדרום, וכן משכם לקדש ומקדש לצפון, נגיע לכך שהגבול הדרומי של הארץ הוא באזור באר שבע, והגבול הצפוני הוא באמצע לבנון, ומכאן מוכח שא"י אינה רחבה מהפרת לים סוף, אלא הרבה פחות מכך.

ונראה שאין מקום לקושיה זו כלל וכלל, כיון שאין שום סיבה לייצר ערי מקלט באמצע מדבר שלא גרים בו כלל אנשים, ועל-כן אין להוכיח מכאן שגבול הארץ נגמר באזור באר שבע, כיון שרק עד שם היה יישוב (וכפי שהסברנו לעיל), ועל-כן רק עד שם היה צריך לחלק את הארץ לחלקים שווים ולקבוע ערי מקלט.

זה רק עד הגבול של שבט אשר, שהרי כפי שראינו – יהושע כלל לא חילק את כל השטח שהובטח לעמ"י, ואין אזכור בשטחו של אשר ל"לבוא חמת" ולמקומות נוספים. וא"כ מש"כ "הכל בא" הכוונה היא שכל מה שעמ"י קיבלו את הארץ והתיישבו בה – שאת זה ה' הבטיח – הכל בא. ומש"כ "כל הארץ" ג"כ אינו הוכחה, שהרי בפרק י"א (פס' כג) נאמר: "ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר דבר ה' אל משה", ואולם בהמשך – בפרק י"ג (פס' א) נאמר: "והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה", א"כ צ"ל שמש"כ "כל הארץ" ר"ככל אשר דבר ה' אל משה" הכוונה היא שעמ"י כבשו את הרוב ואת השטח המרכזי יותר.

³⁴ ולענ"ד נראה שגם אם התשובות הללו לא מספקות דיין, אה"נ שנשארו בשאלה מה היה התחום הנ"ל משמש, אך לכאורה מכוח ההוכחות דלעיל צ"ל שאכן הגבול הוא עד פרת, ואף אם לא ברור למה שימש שטח זה – אין זה מקשה כ"כ על כל הדברים עד כאן.

וגם בעניין הגבול הצפוני אין להוכיח שהארץ הגיעה רק עד אמצע לבנון, שכן ייתכן לומר שבאמת אם עמ"י בזמן יהושע היו כובשים את הארץ השלימה שהובטחה – אה"נ ששלשת ערי המקלט היו אחרות – בהתאם לגבול. אך כיון שכבשו הרבה יותר דרומה מאשר הפרת – זה מה שיהושע תיקן³⁵.

"כל שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר"

עוד כתוב בגמ' (ב"ב נו): "אמר רב יהודה אמר שמואל: כל שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה – חייב במעשר. לאפוקי מאי? לאפוקי קיני קניזי וקדמוני", וכתוב בתורה מה הראה ה' למשה רבינו (דברים לד, א-ג): "ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו ראש הפסגה אשר על פני ירחו ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן: ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון: ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער". ולכאור' מוכח מהפסוקים שמה שהראה ה' למשה הוא אך ורק עד דן, וא"כ מוכח שרק עד דן זוהי א"י שחייבת במעשר, ומה שמעבר לכך אינו חייב במעשר, והיינו שאינו כלול בגבולות עולי מצרים!

ואולם יש לעיין טובא בדברים אלו, שכן לכאור' יש קושיה מאוד גדולה על כל המימרא הזו של רב יהודה, שהרי לפי מה שביארנו לעיל ש"קניני קניזי וקדמוני" הם "עמון מואב ואדום" או עמים אחרים שלא נמצאים בצפון – כפי שאומרת הגמ', יוצא שחוץ מזה ה' הראה למשה את "כל הארץ" – היינו עד הפרת (וכפי שהוכח לעיל, שיהושע עצמו צוה לכבוש עד הפרת), ואולם בתורה כתוב שזה רק עד דן! (ומלבד זאת, גם אם נוקטים כמו השיטה המצמצמת, סו"ס יש שטח יחסית גדול בין דן לבין צידון [כ-30 ק"מ לרוחב כל הארץ], וא"כ לכאורה בכל מקרה קשה). ועוד יש לשאול על הפסוקים עצמם. הרי אחרי שנאמר מה הקב"ה מראה למשה נאמר: "ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק

³⁵ וא"ת שהגמ' אמרה במפורש (מכות ט): שערי המקלט היו כמו שורות בכרם – היינו שלש כנגד שלש, י"ל שזו היתה זאת המציאות, אך זו לא חובה, ואין זה מדאורייתא, ואם היו כובשים צפונית יותר – ערי המקלט לא היו כשורות בכרם. וא"ת שדוד ושלמה לא עשו שלש ערי מקלט אחרות, י"ל שאכן בפועל עמ"י לא כ"כ גר שם, ולכן אין עניין לעשות שם עוד ערי מקלט.

וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר", וכפי שהתבאר לעיל באריכות – הארץ שה' הבטיח לאבות היא עד הפרת!
 ולכן נראה לומר שמה ששמואל בא ללמד אותנו הוא שהקיני קניזי וקדמוני לא חייבים במעשר, ולא נחית לדייק מהם הגבולות שבצפון. וייתכן לומר שמה שה' הראה למשה זה את המקומות בהם עמ"י יתיישבו בפועל, שהרי בפסוקים נאמר "ארץ נפתלי", "ארץ אפרים ומנשה", "ארץ יהודה" – ועמ"י באותה שעה עוד לא נכנסו כלל לארץ ולא התחלקה הארץ לחלקים ולכאורה לא שייך לומר את שמות השבטים בחלקים אלו! אלא צ"ל לכאורה שה' הראה למשה את הגבולות בהם עמ"י יתיישבו בפועל, ועל זה אומר שמואל ששם חייבים במעשרות, אך אין הוא בא לומר שמעבר לכך לא, אלא בא להוציא את הקיני קניזי וקדמוני, והסיבה שאמר גבולות אלו ולא צפונית יותר היא מכיון שמעבר לכך לא גרו בפועל, ואה"נ שאם היו גרים שם היה שמואל אומר גבולות צפוניים יותר.

גבול צידון

בנוסף לאלו, איתא בספרי (דברים פיסקה פ): "מעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבים אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד ממנו תורה והגיעו לציידן וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו את המקרא הזה וירשתם אותה וישבתם בה ושמרת לעשות את כל החוקים האלה ואת המשפטים אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה חזרו ובאו להם לארץ ישראל". הנה רואים שגבול א"י נגמר באזור ציידן-צידון, והם אף חזרו לא"י מפני מעלתה הגדולה!
 ואולם, לכאורה דברי הספרי הזה סותרים חזיתית את דברי הספרי בפיסקה נא דלעיל, שהרי שם הוא להדיא נוקט שאנחנו צריכים לכבוש עד הפרת, וכפי שראינו דבר זה אף קרה בפועל! וייתכן שהנידון בדברי הספרי פה הם על גבול עולי בבל, ואין הכוונה שהם בכו בגלל שבצידון נגמר הגבול של עולי מצרים, ועדיין יש מקום לעיין, אך מכל המקורות וההוכחות דלעיל נראה בבירור שהגבול הצפוני נגמר הרבה יותר גבוה מצידון.

הלכה למעשה

הנה, מכל המקורות והדברים שביררנו עד עתה נראה ברור לענ"ד שגבולות הארץ ההלכתיים בגבולות עולי מצרים הם מנהר פרת עד אילת (ואולי אף כל סיני). ועל-כן, כל הערבה הדרומית כלולה ג"כ בתוך גבולות עולי מצרים, ואסור לעבוד שם, כדין המשנה: "לא נאכל ולא נעבד". ואמנם, ישנה מחלוקת גדולה האם ישנה קדושה בפירות הגדלים בגבולות עולי מצרים, אך בכל מקרה נראה שמותר לאכול מה שגדל שם, שכן שמור ונעבד מותר³⁶, וא"כ למעשה הנפק"מ לא גדולה כ"כ, וכ"ש אם נאמר שאין קדושה בפירות, שאז אין נפק"מ כלל (אלא רק לעניין לעבוד שם בשביעית לכתחילה). ויה"ר שנזכה שיקויים בנו הפסוק: "ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלישתים וממדבר עד הנהר כי אתן בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך", בב"א.

---

³⁶ אמנם זו מחלוקת ראשונים האם שמור ונעבד מותר או לא. ומו"ר פוסק שמותר (שו"ת טל"ח הלכות שמיטה אלול תשפ"א שאלה 5 אות יג). ואמנם גם אם נאמר ששמור ונעבד אסור, יש מקום להתיר, כיון שהעובדים שם סומכים על רבותיהם שמתירים זאת, וא"כ מבחינתם הם לא עושים כלל איסור, ואכמ"ל.

